

Д. І. Закусило
 Інститут мовознавства імені О. О. Потебні
 НАН України

АНАЛІТИЧНІ КАУЗАТИВИ ГНІВУ В ПОЛЬСЬКІЙ МОВІ

У статті розглядаються аналітичні конструкції, які позначають каузацію гніву в польській мові. Аналітичні каузативи групуються на агентивні та неагентивні, своєю чергою, агентивні – на конативні та неконативні. Залежно від наявності чи відсутності агенса, приклади з неагентивним каузативами представлені двома семантичними структурами. Основним критерієм класифікації каузативів виступає причина, або каузатор, емоції.

Ключові слова: каузатив, каузатор, агенс, екперієнцер, агентивність, неагентивність.

Каузативність як функціонально-семантична категорія присутня в усіх мовах. У російському й українському мовознавстві існує велика кількість праць, присвячених дослідженню емотивної лексики, але каузація емоцій досліджена мало, зокрема на матеріалі польської мови. До проблеми мовної об'єктивації каузації емоцій у своїх дослідженнях зверталися такі мовознавці, як В. Апресян, О. Падучева, С. Полежаєва, Н. Міхеєва, Г. Хрупіна, К. Киричок, М. Бессонов, О. Кузнецова, М. Соколова, О. Залужна, А. Миколайчук та ін. Як і більшість дослідників, ми розглядаємо каузативність як семантичну категорію, що виражає причинно-наслідкові зв'язки між реаліями позамовної дійсності.

Метою статті є аналіз та опис семантичної структури аналітичних конструкцій, що позначають каузацію гніву в польській мові.

Під аналітичним способом каузації емоцій ми розуміємо конструкції, до складу яких входить допоміжне дієслово та іменникова назва емоції. Допоміжні дієслова – це основа аналітичних конструкцій, оскільки вони позначають каузацію емоційного стану і в парі з емотивом-номінативом позначають інтенсифікацію емоції та посилення її впливу на об'єкт комунікативної ситуації. У польській мові функціонують такі аналітичні каузативи гніву, як: *wyprowadzić (wytrącić) z równowagi* 'вивести з рівноваги'; *doprowadzić do szaleństwa* 'довести до божевілля'; *doprowadzić do irytacji* 'довести до роздратування'; *doprowadzić do szału* 'довести до шаленства'; *doprowadzić do wściekłości* 'довести до люті'; *wywołać gniew* 'викликати гнів'; *pobudzić do gniewu* 'викликати гнів', напр.: *Czuł się uspokojony, ale pukanie nowych gości znów go wytrąciło z równowagi* (H. Worcell. *Zakłete rewiry*); *Ta dziwna rozmowa wyprowadziła go z równowagi* (Z. Zeydler-Zborowski. *Czarny mercedes*); *Wyjący długo wiatr doprowadza ludzi do szaleństwa* (M. Krajewski. *Widma w mieście Breslau*); *Do irytacji doprowadziła mnie informacja dotycząca zmiany regulaminu rozliczania ciepła* (K. Kloska. *Spółdzielcze manewry – próby dezinformacji*); *Swąd kaszanki połączony z zapachem mokrej, przepalanej ścierki*

doprowadzał nas do szalu (J. Zaruba. Z pamiętników bywalca); *Najdrobniejsza rzecz doprowadzała go do wściekłości* (H. Worcell. Zakłęte rewiry); *Jego dociekliwość wywołuje gniew miejscowego mafiosa, który zaczyna grozić rodzinie policjanta* (K. Wajda. Bannion).

До аналітичного способу ми відносимо також позначення каузації гніву за допомогою фразеологічних одиниць: *doprowadzić do białej gorączki* ‘довести до білої гарячки’, *działać komuś na nerwy* ‘діяти комусь на нерви’, *działać na kogoś jak czerwona płachta na byka* ‘діяти на когось як червона ганчірка на бика’, *grać komuś na nerwach* ‘грати комусь на нервах’, *poszarpać komuś nerwy* ‘пошарпати комусь нерви’, *psuć komuś krew* ‘псувати комусь кров’, напр.: *Niepewna sytuacja na giełdzie działa na nerwy nie tylko inwestorom* (P. Moskalewicz. Sesja Giełdy, nr 1168); *Kontrola skarbową działa na podatnika jak czerwona płachta na byka* (S. Dąblewski. Spokojnie, to tylko kontrola).

О. Кузнєцова у своїй статті “К вопросу о соотношении языкового представления эмоций и каузации в предложениях, передающих эмоциональное состояние в английском языке” зазначає, що семантична структура речення, яке передає емоційний стан, включає в себе три структурно-семантичні компоненти, між якими встановлюються відповідні відношення. Перший компонент – дієслово, що виражає емоційний стан суб’єкта речення, другий – суб’єкт-носії емоційного стану (експерієнцер), третій компонент – об’єкт емоційно-психічного стану суб’єкта [3, с. 2].

Слідом за О. Падучевою, в семантичній структурі комунікативних ситуацій, які описуються за допомогою аналітичних каузативів, ми виділяємо такі актанти: причину емоції (або каузатор), у ролі якої можуть виступати події, стани, предмети, що викликають у об’єкта емоційний стан; суб’єкт емоції (або агенс) – той, хто здійснює емоційний вплив та об’єкт емоції (або експерієнцер) – той, хто переживає емоційний стан [4].

В. Соколова та О. Залужна виділяють навмисну (активну) та ненавмисну (пасивну) каузації. Цей розподіл, на їх думку, залежить від характеру каузованої дії, яка може бути агентивною, тобто протікати під контролем каузатора, або неагентивною – відбуватися без його активної участі. Дослідниці роблять висновок, що найбільш частотним видом каузації для української мови є навмисна каузація (64%) [5, с. 157].

Ми також аналітичні каузативи емоції гніву поділяємо на агентивні та неагентивні за наявністю чи відсутністю агенса. Серед агентивних каузативів ми розрізняємо конативні, які вказують на зусилля агенса, спрямовані на досягнення результатів, і неконативні, які не вказують на такі зусилля.

За В. Апресян, конативні каузативи мають таку семантичну структуру: “Людина А1 здійснює зусилля А3, скеровані на те, щоб викликати емоцію Х у людини А2”, а неконативні – таку: “Виконуючи дію А3, людина А1 викликає емоцію Х у людини Х2” [1, с. 56–57].

У неагентивних каузативів, залежно від наявності чи відсутності агенса ми також виділяємо дві семантичні структури:

1) Дії, події чи властивості агенса А1 викликають емоцію Х у людини А2;

2) Абстрактні поняття, конкретні реалії чи події А1 викликають емоцію Х у людини А2.

М. Бессонов зазначає, що існують різноманітні підходи до інтерпретації типів каузації. Вчений виділяє такі типи каузативних відношень, як логічне відношення, відношення “засіб-ціль”, відношення “засіб-результат” та відношення “причина-результат” [2, с. 14]. За М. Бессоновим, відношення “причина-результат” – це такий тип каузативних відношень, під час яких семантичні інваріанти виражають подію або стан, які є причинами іншої події або стану, причому результат досягається незалежно від наявності чи відсутності намірів у суб'єкта каузативної ситуації [2, с. 16]. Загалом вчений виділяє чотири типи каузативних ситуацій:

1. Вплив людини на людину. Учасниками такої ситуації є агенс та пацієнс. Цей тип має три підтипи:

– спонукання, що характеризується активністю як агенса, так і пацієнса;

– прямий вплив, що характеризується активністю агенса, який своїми діями викликає у пацієнса відповідний стан;

– вплив “чужими руками”, тобто агенс виконує певні дії не сам, а за допомогою виконавця.

2. Вплив людини на події (речі). Під час цієї каузативної ситуації агенс виконує дію, яка призводить до зміни стану справ у світі. Це може бути як маніпуляція з предметами, так і вплив на події.

3. Вплив подій на людину (причинно-наслідкові зв'язки між зовнішніми подіями і станом людини).

4. Вплив подій на інші події (причинно-наслідкові зв'язки між подіями). У таких каузативних ситуаціях суб'єкт каузації або причина виражається абстрактною назвою, а об'єкт – конкретним ім'ям [2, с. 14–15].

Перші два типи каузативних ситуацій, які виділяє М. Бессонов, ми відносимо до агентивних, оскільки в них присутня людина, що виконує семантичну роль агенса. Каузативна ситуація “вплив людини на людину” має також конативний характер, через активність агенса і зумисність виконання ним дій. Щодо комунікативної ситуації “вплив людини на події (речі)”, важко визначити, чи дії агенса виконуються навмисно, тому такі ситуації ми можемо віднести як до конативних, так і до неконативних. Третя та четверта комунікативні ситуації створюються за допомогою неагентивних каузативів і, найімовірніше, матимуть однакові семантичні структури.

Основним критерієм поділу каузативів ми вважаємо причину, або каузатор, емоції. Матеріал для дослідження було зібрано з Національного корпусу польської мови [6].

Як уже зазначалося вище, ми виділяємо агентивні та неагентивні каузативи. Агентивні, своєю чергою, поділяємо на конативні та неконативні

в залежності від зумисності чи незумисності зусиль, які докладає агенс, щоб викликати емоцію. Розглянемо спочатку **агентивні конативні каузативи**, що мають таку семантичну структуру: ‘Людина А1 здійснює зусилля А3, скеровані на те, щоб викликати емоцію Х у людини А2’: *Wyprowadził [lekarz] mnie z równowagi tym idiotycznym pytaniem, ale jak to zauważył?* (J. Głębski. Kuracja) (агенс – *lekarz*, каузатор – *wyprowadził mnie z równowagi tym idiotycznym pytaniem*); *Był Minkiewicz, który w czasie okupacji niemieckiej miał czasem wieczory autorskie, na których doprowadzał do szału publiczność, ponieważ tak obrażał ortodoksję polską* (J. Minkiewicz. Bilans osobisty) (агенс – *Minkiewicz*, каузатор – *obrażał ortodoksję polską*); *Reżyserów [Zbyszek Cybulski] doprowadzał do wściekłości zapominaniem kwestii i uporem* (A. Krajewski. Pozostał diament) (агенс – *Zbyszek Cybulski*, каузатор – *zapominaniem kwestii i uporem*); *Klara nie przyszła. Ta kobieta doprowadza mnie do szaleństwa* (J. Brzechwa. Internet) (агенс – *Klara*, каузатор – *nie przyszła*); *Pani Wrona zaglądała do torebek, plecaków i szuflad, czasem doprowadzając córkę do szału* (T. Konatkowski. Wilcza wyspa) (агенс – *Pani Wrona*, каузатор – *zaglądała do torebek, plecaków i szuflad*); *jako dzieciak sporo buszował po okolicy i grał na nerwach poprzedniemu staremu człowiekowi* (P. Zaremba. Plama na suficie) (агенс – *on*, каузатор – *sporo buszował po okolicy*).

Агентивні неконативні каузативи вказують на те, що агенс, хоч і виконує дії, які викликають емоції у експерієнцера, але робить це незумисно. Ці каузативи мають таку семантичну структуру: ‘Виконуючи дію А3, людина А1 викликає емоцію Х у людини А2’: *Nicolas Słonimsky doprowadza swoją córkę do szału, i to nie tylko dlatego, że dał jej imię Electra* (J. Kumaniecka. Saga rodu Słonimskich) (агенс – *Nicolas Słonimsky*, каузатор – *nie tylko dlatego, że dał jej imię Electra*); *[Ewa] grając najpierw zwariowane służące, potem stuknięte ciotki, a w powojennych chałturach przekupki, wiejskie baby i piekielne teściowe, doprowadzała Urszulę do szaleństwa* (M. Piątkowska. Krakowska żałoba) (агенс – *Ewa*, каузатор – *grając najpierw zwariowane służące, potem stuknięte ciotki, a w powojennych chałturach przekupki, wiejskie baby i piekielne teściowe*).

У семантичній структурі неагентивних предикатів агенс присутній не завжди. Каузатором у таких випадках виступають абстрактні поняття, предмети та їх властивості. Відповідно, ми виділяємо дві семантичні структури неагентивних предикатів:

- 1) Дії, події чи властивості агенса А1 викликають емоцію Х у людини А2;
- 2) Абстрактні поняття, конкретні реалії чи події А1 викликають емоцію Х у людини А2.

Неагентивні каузативи (семантична структура: ‘Дії, події чи властивості агенса А1 викликають емоцію Х у людини А2’):

- каузатор – дії, поведінка, голос агенса:

Mrugał przy tym porozumiewawczo do Sophie, którą jego impertynencja powoli wyprowadzała z równowagi (M. Krajewski. Koniec świata w Breslau);

świadek Zbigniew P. został zapamiętany jako człowiek cyniczny, swoją postawą doprowadzający do irytacji nawet wyjątkowo spokojnego (Dwaj z firmy. Dziennik Polski, nr 129); *Skrzekliwy głos Zakrzewskiej doprowadzał Janka do szału* (D. Odija. Kronika umarłych); *Mój posepny nastrój wieczorem wywołuje gniew Anny* (M. Dąbrowska. Dzienniki); *pojawienie się Eduarda tylko wyprowadziło cię z równowagi* (A. Zaniewski. Król Tanga); *Jak na złość, matka wciąż kręciła się po sypialni i jej ciężkie kroki doprowadzały mnie do szału* (B. Kosmowska. Hermańce); *Miała czterdzieści pięć lat, papiloty na głowie i była wściekła, bo granie ojca zawsze doprowadzało ją do wściekłości* (M. Miller. Pierwszy milion czyli Cłopy z Mielczarskiego); *Władysław Bartoszewski doprowadzony do białej gorączki wystąpieniem krakowskiego działacza partyjnego* (J. Wachowicz-Makowska. Panienska w PRL-u).

- каузатор – емоції агенса:

powiedziałem to tylko, żeby wyprowadzić go z równowagi. Wie, a pomimo to dał się wyprowadzić z równowagi i to, że dał się wyprowadzić z równowagi, wyprowadza go z równowagi jeszcze bardziej (S. Dygat. Jezioro Bodeńskie); *Do wściekłości doprowadzało go rozradowanie dziennikarza* (W. Żukrowski. Kamienne tablice).

- каузатор – зовнішній вигляд агенса:

Zgorszone miny koleżanek podziały jak czerwona płachta na byka (N. Socha. Prowokacja za każdą cenę).

Неагентивні каузативи (семантична структура: ‘Абстрактні поняття, конкретні реалії чи події А1 викликають емоцію Х у людини А2’):

- каузатор – абстрактні поняття:

chory staje się drażliwy, wybuchowy, byle głupstwo wyprowadza go z równowagi (A. Kępiński. Melancholia); *Prywatna samotność doprowadzała go do szału przez brak stosownych konwencji i reguł gry* (J. Dukaj. Czarne oceany); *nie lubią zdrady i fikcji a do szału doprowadza ich w polityce fałsz i prowizorka* (A. Warzocha. Sprawa całkiem realna); *Bezplodnie upływające minuty doprowadzały do szału* (M. Sokołowski. Gady); *Najmniejsze niepowodzenia doprowadzały go do wściekłości* (J. Brzechwa. Gdy owoc dojrzewa); *Spam coraz częściej doprowadza internautów do białej gorączki* (P. Piasecki. Net wars).

- каузатор – події:

nie byłem jeszcze aż tak świetnie wyćwiczony i okoliczności towarzyszące łatwo wytrącały mnie z równowagi (Ch. Skrzyposzek. Wolna Trtbuna); *Rozmowa z księdzem de Vos wytrąciła mnie z równowagi* (T. Breza. Urząd).

- каузатор – конкретний предмет:

Pani torebka ze skóry krokodyla wyprowadziła go z równowagi (A. Zaniewski. Król Tanga); *Na przykład Mocka doprowadzają do szału zabłocone buty* (M. Czubaj. Miasto grzechu Breslau).

- каузатор – зовнішній вигляд предмета:

Z niewiadomych względów doprowadzał ich do szalu widok sztywnych kołnierzyków do koszul (A. Kroh. Starorzeczca).

- каузатор – звуки:

Te głosy wyprowadzały mnie wtedy z równowagi (A. Michnik. Między Panem a Plebanem); *Pikanie tych pieprzonych maszyn doprowadza mnie do szalu do szalu!* (D. Chętkowski. Ostatni weekend); *Muzyka doprowadzała mnie do szalu* (K. Janda. Moja Droga B.); *Brzęk szkła wytrącił matkę z równowagi* (M. Miller. Pierwszy milion czyli Cłopcy z Mielczarskiego); *Ciągły zgrzyt dzwonka rowerowego w sali restauracyjnej "Grand-Hotelu" doprowadzał mnie do szalu* (M. Brandys. Z panem Biegankiem w Abisynii).

- каузатор – інформація:

gdyż wszystkiego mu było za mało, a każde słowo krytyki doprowadzało go do wściekłości (T. Dołęga-Mostowicz. Złota Maski); *Pismo z firmy windykacyjnej doprowadziło mnie do białej gorączki* (M. Stuch. Telewindykacja); *List Jacka wyprowadził mnie z równowagi* (M. Bukowski. Wysłannik Szatana); *List krążył obiegiem i doprowadzał ludzi do szalu* (M. Brandys. Dziennik 1972); *To, co doprowadza mnie do szalu, to mówienie o Rosji, jakby to był zupełnie normalny kraj* (A. Bobkowski. Szkice piórkiem).

Отже, предметом нашого аналізу були аналітичні каузативи гніву, які включають у себе допоміжне дієслово та іменникову назву емоції. У досліджуваному матеріалі було виявлено агентивні (конативні та неконативні) та неагентивні каузативи. Серед неагентивних каузативів, залежно від наявності чи відсутності агенса, ми також виділили дві групи. Конструкції з неагентивними каузативами, в яких присутній агенс, найповніше представлені в прикладах з такими каузаторами, як дії, поведінка, голос агенса та його емоції. Поміж конструкцій з неагентивними каузативами, в яких агенс відсутній, найбільш численну групу становлять приклади, в яких каузатором виступають абстрактні поняття, звуки, інформація. Серед аналітичних каузативів гніву в польській мові найбільшу фреквентність виявляють конструкції, що включають назви *szaleństwo*, *gniew*, *irytacja*, *wściekłość*: *doprowadzić do szaleństwa*, *doprowadzić do irytacji*, *doprowadzić do wściekłości*, *wywołać gniew*.

Л і т е р а т у р а :

1. *Апресян В. Ю.* Семантика эмоциональных каузативов: статус каузативного компонента / В. Ю. Апресян // Компьютерная лингвистика и интеллектуальные технологии : материалы международной конференции "Диалог 2013". – М., 2013. – Вып. 12 (19). – С. 43–57.
2. *Бессонов Н. Ю.* Конструкции с каузативными глаголами-связками в английском и украинском языках : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. філол. наук : 10.02.20 / Н. Ю. Бессонов. – Тверь, 2018. – 20 с.

3. Кузнецова Е. В. К вопросу о соотношении языкового представления эмоций и каузации в предложениях, передающих эмоциональное состояние в английском языке / Е. В. Кузнецова // Язык, культура и профессиональная коммуникация в современном обществе : материалы интернет-конференции. – Тамбов, 2017. – С. 12–17.
4. Падучева Е. В. Семантические роли и проблема сохранения инварианта при лексической деривации / Е. В. Падучева // Научно-техническая информация. Серия 2. Информационные процессы и системы. – 1997. – № 1. – С. 18–30.
5. Соколова В. М. Каузативні конструкції в англійській та українській мовах / В. М. Соколова, О. О. Залужна // Вісник студентського наукового товариства Донецького національного університету. Том 2. – Вінниця : Вид-во ДонНУ, 2016. – С. 156–159.
6. Narodowy korpus języka polskiego [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nkjp.pl>.

R e f e r e n c e s :

1. Apresyan V. Yu. Semantika emocyonalnyh kauzativov: status kauzativnogo komponenta [Semantics of emotion causatives: The status of the causative component] / V. Yu. Apresyan // Kompyuternaya lingvistika i intellektualnyye tehnologii: materialy mezhdunarodnoy konferencii “Dialog 2013”. – М., 2013. – Вып. 12 (19). – С. 43–57.
2. Bessonov N. Yu. Konstruktsii s kauzativnymi glagolami-svyazkami v angliyskom i ukrainskom yazykakh [Constructions with causative verbs-tangles in English and Ukrainian languages]: avtoref. dis. na soiskanie uch. stepeni kand. filol. nauk : 10.02.20 / N. Yu. Bessonov. – Tver, 2018. – 20 s.
3. Kuznetsova Ye. V. K voprosu o sootnoshenii yazykovogo predstavleniia emotsii i kauzatsii v predlozheniiakh, peredaiuschih emotsionalnoie sostoianie v angliyskom yazyke [To the relationship between the linguistic representation of emotions and causation in sentences that convey an emotional state in the English language] / Ye. V. Kuznetsova // Yazyk, kultura i professionalnaia kommunikatsiia v sovremennom obschestve : materialy internet-konferentsii. – Tambov, 2017. – С. 12–17.
4. Paducheva Ye. V. Semanticheskie roli i problema sohraneniia invarianta pri leksicheskoi derivatsii [Semantic roles and the problem of preserving the invariant with lexical derivation] / Ye. V. Paducheva // Nauchno-tehnicheskaiia informatsiia. Serii 2. Informatsionnyie protsessy i sistemy. – 1997. – № 1. – С. 18–30.
5. Sokolova V. M. Kauzatyvni konstruktsii v angliiskii ta ukrainskii movah [Causative konstuctions in English and Ukrainian] / V. M. Sokolova, O. O. Zaluzhna // Visnyk studentskogo naukovoogo tovarystva Donetskogo natsionalnogo universitetu. Tom 2. – Vinnitsia : Vyd-vo DonNU, 2016. – С. 156–159.
6. Narodowy korpus języka polskiego [The national corpus of the Polish language] [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://nkjp.pl>.

Закусило Д. І. Аналітичні каузативи гнева в польському мові.

В статті розглядаються аналітичні конструкції, що позначають каузацію гнева в польському мові. Аналітичні каузативи поділяються на агентивні і

неагентивные. Агентивные каузативы, в зависимости от умышленности или неумышленности выполнения агентом действий, представляют собой две группы: конативные и неконативные. Конструкции с неагентивными аналитическими каузативами также представлены двумя семантическими структурами. Основным критерием классификации в нашем исследовании является причина, или каузатор, эмоции.

Ключевые слова: каузатив, каузатор, агентивный, неагентивный, конативный, неконативный.

Zakusylo D. I. Analytical causatives of anger in Polish.

The article analyses analytical constructions that denote causation of anger in Polish. The purpose of this study is to describe the semantic structure of analytical causatives which express the causation of anger. In this research, analytical constructions are grouped into agentive and non-agentive, in turn, agentive divided to conative and non-conative. In depending on the presence or absence of an agent the author considered examples with non-agentive predicates which are represented by two semantic structures. To the first group we relate predicates with the causator, which denotes the behavior, actions, the characteristic features of the agent, the results of his work, emotions. To the second group we relate predicates with the causator, which denotes abstract concepts, concrete objects, events, information, phenomena of nature, the world around us, works of art. The main criterion for classifying verbal predicates is the cause of emotion. Among the analytical causatives of anger in Polish the most frequent constructions which include the names szaleństwo, gniew, irytacja, wściekłość: doprowadzić do szaleństwa, doprowadzić do irytacji, doprowadzić do wściekłości, wywołać gniew. In our study we used the methods of analysis and classification.

Keywords: cause, causative agent, agentive, non-agentive, conative, non-conative.

Ю. В. Кравцова
Национальный педагогический университет
имени М. П. Драгоманова

МЕТАФОРИЧЕСКАЯ ЛЕКСИКОГРАФИЯ КАК НОВОЕ НАПРАВЛЕНИЕ СЛОВАРНОЙ ПРАКТИКИ

В статье рассматривается новое направление словарной практики, активно формирующееся в XXI в., – метафорическая лексикография. Анализируются типы разрабатываемых словарей метафор, общие и частные принципы лексикографирования метафорических номинаций. Определяются перспективы дальнейшего развития русской метафорической лексикографии.

Ключевые слова: метафора, метафорическая номинация, метафорика, метафорический словарь, метафорическая лексикография.

Метафоры как особый тип языковых единиц долгое время не выделялись в составе русской лексики, и их лексикографирование осуществлялось в рамках создания нормативных толковых словарей (“Толковый словарь русского языка” под редакцией Д. Н. Ушакова; “Словарь современного русского литературного языка” под редакцией В. И. Чернышева; “Словарь русского языка” под редакцией А. П. Евгеньевой;